

ПОЛКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті обґрунтовується взаємозв'язок соціалізації та культури особистості.

Ключові слова: *культура, соціалізація, культура особистості.*

Гуманітарні науки зробили свій певний внесок у поглиблення розуміння феномена соціалізації з погляду порівняльно-історичного вивчення її в різних суспільствах і культурах. Зокрема, культурологія, досліджуючи характерні риси історичних типів особистості, специфіку механізмів прояву ними соціокультурної творчості в різних видах діяльності, звертається до сутності соціалізації особистості як феномена культури.

Обґрунтовуючи засади концептуальних положень вітакультурної методології, А. Фурман цілком слушно зазначає, що “культура сьогодні визначається як система історично розвиткових надбіологічних програм людської життєактивності (поведінка, діяльність, спілкування, вчинення), котрі забезпечують відтворення, зміну і формотворення соціального життя в усіх його основних проявах. Вона особливий аспект людського життєреалізування і водночас чинник тотального впливу на соціальні феномени” [8, с. 6].

Системотвірну роль культурологічного підходу в трактуванні особистісного розвитку й обґрунтуванні освітніх процесів визначають І. Бех, А. Богуш, В. Болгаріна, Є. Бондаревська, І. Зверева, І. Зязюн, Н. Кирилова, Г. Легенький, О. Ліствіна, М. Михальченко, Р. Позінкевич, А. Рижанова, І. Рогальська, В. Сластьонін, А. Фурман, Н. Щуркова та ін.

І. Бех утверджує культурологічний підхід у руслі особистісно зорієнтованої моделі виховання, як “цілеспрямований, побудований на наукових засадах процес долучення особистості до культури, в ході якого здійснюється передавання багатовікового людського досвіду (теоретичного, ціннісного, практичного) від покоління до покоління і розвиток його відповідно до сучасних реалій”. На його думку, такий підхід “передбачає визнання людини повноправним суб’єктом культури” і саме культура визначається як “всезагальний чинник і духовно-практична основа розвитку особистості”, містить у собі цінності, створені окремими соціальними групами, норми, яких вони дотримуються у житті, що відображають дозволене й недозволене в соціальному житті. Культура, таким чином, постає набором певних контрольних механізмів для регулювання поведінки [1, с. 26].

Саме культурологічний підхід, на думку А. Рижанової, уможливить об’єктивне визначення предметно-сутнісних основ соціальної педагогіки з позиції культурологічної парадигми, тому вона пропонує використовувати провідний принцип культуровідповідної соціальної педагогіки інформаційної доби – принцип *гармонійної соціальності людини, групи, соціуму* на відповідних рівнях: *індивідуальному* – сприяння гармонійному засвоєнню сімейних, етнічних, суспільних цінностей на шляху до глобальних, *гармонізація процесів самопізнання та самоусвідомлення індивідом своєї соціальної цінності*; *національному* – гармонізація соціальних цінностей (людини, групи, регіону країни, суспільства); *глобальному* – сприяння гармонізації цінностей Заходу і Сходу, Півночі й Півдня [6, с.92].

Окремі вчені (філософи, соціологи) вважають, що поняття “соціальне”

включає в себе культуру, як один із елементів, інші (історики культури, соціальні антропологи) вважають навпаки, тому і ввели синтезуючу наукову дисципліну – “соціальну культурологію”, що вивчає соціальні закономірності функціонування культури в суспільстві та її специфічні особливості як окремої соціальної сфери [2, 1998]. У межах соціальної культурології соціалізацію вивчають як одне з явищ і функцій культури. У центрі уваги цієї науки: сутність соціалізації як феномена культури; цінності, норми та значення культури як засобу соціалізації; роль виховання, спілкування, самосвідомості та повсякденної культури в його здійсненні, статусне значення культурних норм у різних соціальних середовищах тощо [2, с. 197]. Соціалізація тлумачиться культурологією як “процес засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв’язків та стосунків у його власному досвіді” [3, с. 392]. Водночас це обов’язкова частина соціокультурного життя й універсальний фактор становлення й розвитку людини як суб’єкта суспільства і культури. Завдяки соціалізації людина набуває соціальних якостей, формує систему цінностей та переконань, які реалізує у взаємодії зі своїм соціокультурним оточенням через їх втілення у суспільно схвалювані форми поведінки. Специфіка соціалізації як сфери культурологічного пізнання визначається соціально-культурними чинниками, за допомогою яких людина пізнає світ і саму себе, усвідомлює своє місце в світі, формує світоглядні настанови. Суб’єктами цілеспрямованого активного впливу на соціалізацію особистості є її культурні агенти (сім’я, навчальні заклади, соціальні спільноти та інституції), безпосередньо з якими взаємодіє людина.

Соціалізацію розглядають з погляду її значення в трансформації соціокультурних структур, які дають змогу передавати від покоління до покоління досвід життєдіяльності. Б. Єрасов наголошує, що вже з народження кожний індивід отримує соціальний статус, який він успадковує від батьків та їхнього статусу в суспільстві: “народження дитини має ... не лише біологічний та демографічний аспект, але й соціокультурний”. Проте, він розуміє, що не можна зводити соціалізаційну функцію культури лише до ступенів підготовки до життя чи налагодження вторинних і підсобних підсистем регуляції поведінки. Тому культурі відводить роль одного з найважливіших чинників структуралізації суспільства, завдяки якому культура й соціалізація набувають дедалі більшої ваги як фактори відтворення й розвитку соціальної структури [2, с. 223].

Один із засновників соціальної культурології, Т. Парсонс розглядав культуру (культурну підсистему) як одну з найважливіших суспільних домінант розвитку. Розкриваючи культурні й соціальні підсистеми, він вважав, що хоча всі людські співтовариства “культурні і володіння культурою є невід’ємним критерієм людського суспільства, хоча культура емпірично фундаментальна для суспільства, в теоретичному плані вони принципово відмінні. Система культури є новим рівнем абстракції. Соціальна система не є системою культурних стандартів, вона взаємодіє з ними так само, як взаємодіє з фізичними і біологічними умовами” [5, с. 13, 39]. Саме тому культура часто впливає на суспільство не прямо, а опосередковано, наприклад, через систему цінностей чи культуру-етику відповідної галузі людської діяльності. Т. Парсонс визначає систему культури як структуровану упорядковану систему символів, що служать для агентів орієнтирами, інтерналізованими аспектами системи особистості та інституціоналізованими зразками в соціальній системі. Через свій багато в чому символічний і суб’єктивний характер культура легко передається

від однієї системи до іншої, а з допомогою навчання та соціалізації від однієї системи особистості до іншої.

За Т. Парсонсом, за культурною підсистемою закріплюється в основному функція збереження і відтворення зразка, так само як і творчого його перетворення. Культурні системи складаються навколо комплексів символічних значень – кодів, на основі яких вони структуруються, умов їх використання, збереження та зміни як частин системи дії. Особистості індивіда відводиться головним чином виконання функції ціледосягнення. Особистісна підсистема – це головний виконавець втілення культурних принципів і приписів. На рівні винагороди в смислі мотивації головною метою дії є забезпечення особистісних потреб чи задоволеність особистості. Поведінковий організм трактується як адаптивна підсистема, як зосередження основних можливостей людини, на які спираються інші підсистеми. У ньому містяться умови та основні механізми отримання й обробки інформації в центральній нервовій системі і механізм рухомої реакції на вимоги фізичного середовища. Координаційна, інтегративна функція приписується автором переважно соціальній підсистемі (проблеми соціальної взаємодії).

Підсистемі особистості Т. Парсонс віддає певну незалежність: “Незважаючи на те, основний зміст структури особистості виходить із соціальних систем і культури шляхом соціалізації, особистість постає незалежною системою через відносини з власним організмом і неповторність власного життєвого досвіду; і це не просто побічне явище”. Особистість визначається як організована система орієнтації і мотивації до дії індивідуального агента [5].

Позитивною стороною розглянутого системного підходу Т. Парсонса є те, що він пропонує постійно враховувати роль культурної підсистеми як невід’ємного чинника соціального розвитку суспільства і розглядає її взаємозв’язок з іншими підсистемами в рамках загальної теорії соціальної дії. В той же час, на думку різних авторів, він надто формалізує і певною мірою применшує роль культури, зводячи її лише до однієї, хоча й базової підсистеми. Дж. Рітцер звертає увагу на те, що інтерес Парсонса до інтерналізації як особистісної сторони процесу соціалізації, успадкований ним від Е. Дюркгейма та З. Фрейда, відображає пасивність системи особистості [7, с.128].

Інший представник культурно-психологічного підходу, американський психолог Д. Мацумото, визначає культуру як динамічну систему правил, встановлених групами з метою забезпечення свого виживання, включаючи установки, цінності, уявлення, норми і моделі поведінки, спільні для групи, та реалізовані різним чином кожним специфічним об’єднанням всередині групи, що передаються з покоління в покоління, відносно стійкі, але здатні змінюватися з часом” [4, с.31]. Він зазначає, що “культура – такою ж мірою індивідуальний, психологічний конструкт, як і соціальний”. Тому певною мірою “культура існує і в кожному з нас індивідуально, і як глобальний, соціальний конструкт” [4, с.34].

Проте, Д. Мацумото не зміг відійти від традиційного відмежування культури та рис особистості. На його думку, існують важливі відмінності між нашим визначенням культури й тим, що традиційно приймають за особистість:

1) культура – це конгломерат атрибутів, які поділяються з іншими членами культурної групи, що не обов’язково істинно для рис особистості, які стосуються індивідуальних відмінностей;

2) стійкість, яка визначена успадкованістю освіти та передачею культурних цінностей і моделей поведінки з покоління в покоління (подібна безперервність не обов'язково вірна для рис особистості);

3) культура – це макророзуміння, соціальний феномен, вона існує не тільки в кожній окремій людині, але й як соціальний феномен, ярлик, що зображує запрограмовані паттерни життя, які ми засвоїли і до яких звикли; культура живе власним життям, підкріплюючи моделі поведінки, на які вона впливає; ця поведінка потім зворотно живить соціальний ярлик культури, в результаті чого ярлик також отримує підкріплення, що визначає її циклічну природу, поєднання своїх властивостей як соціального ярлика з індивідуальною поведінкою своїх членів – [4, с.35].

Хоча обнадіюють його прикінцеві висновки про те, що “майбутні крос-культурні дослідження допоможуть встановити універсальні та культурно-специфічні аспекти людської поведінки. Вченим дедалі частіше прийдеться включати культуру в якості змінної у свої дослідження” [2002, с. 331–332, 409].

За його переконанням, якщо ми “визнаємо вплив культури на поведінку, перед нами постають неймовірні завдання і можливості”. Тому, якщо “нам удасться сформулювати таке розуміння відносин між культурою та особистістю (а також і біологією)..., то ми зможемо обґрунтувати й відповідні наукові концепції особистості, ...а також розробити методи її вивчення”. І завданням подальших досліджень повинно стати вироблення концепції, яка б поєднувала обидва ці погляди на основі визначення відносної значущості з одного боку – біологічних, а з іншого – культурних факторів в організації особистості [4, с.333, 407].

Таким чином, культура є універсальним провідником уявлень про світ і місце людини в ньому. Процес соціалізації є культурним у широкому розумінні, оскільки саме культура є тим феноменом, який уособлює надприродний, надбіологічний, тобто соціальний характер суспільного життя людей. Без культури люди були б повністю дезорієнтовані: нерегульована зразками культури їхня поведінка була б практично некерованим сьогоднішнім, хаосом безглуздя вчинків і нестриманих емоцій, що не призводять до формування досвіду. Зазначимо, що культура людства будувалася на основі взаємодії людини з навколишнім світом у трьох формах: буття природного (передбачає окультурення природи, освоєння її ресурсів), антропологічного (окультурення людини, формування її ціннісних орієнтацій на основі загальнолюдських цінностей) і соціального (культура взаємин у суспільстві, взаємодія між людьми). Соціалізація особистості як процес не зводиться лише до адаптації, а передбачає розвиток здатності розуміти, адекватно інтерпретувати соціально-культурну ситуацію, мобілізувати свій особистісний потенціал для вирішення різного роду завдань та доцільного, мотивованого, виваженого перетворення дійсності.

Усе це дає змогу стверджувати, що в психологічній і педагогічній науці набирає оберті культурно-історична психологія (І. Бех, О. Старовойтенко, А. Фурман, і педагогіка (А. Богуш, Є. Бондаревська, А. Рижанова, І. Рогальська, В. Слассьонін), поширення яких тісно пов'язане з тим, що маємо певний образ культурного універсуму, до якого в результаті освітнього процесу має прийти особистість. Культурно-історична педагогіка пропонує таку освітню модель, всередині якої для виховання дітей використовуються методи, що виникли у різні періоди розвитку людства.

Згідно з результатами наших досліджень, головною ідеєю, кінцевим результатом формування особистості вважаємо сукупність якостей різнобічних

інтегральних властивостей базової культури людини-громадянина-сім'янина-творця в індивідуально-особистісному, родинно-груповому, специфічно-національному й загально-планетарному масштабах.

Виникла необхідність детальнішого теоретичного обґрунтування змісту поняття “культура особистості”, її складових компонентів. Для того, щоб створювати повноцінні умови для становлення, розвитку й формування базової культури особистості, необхідно вивчити цей феномен у всіх його складових елементах, визначити вікові особливості й етапи її становлення. Необхідне теоретичне обґрунтування концептуальної моделі процесу формування загальної культури особистості, з'ясування основних показників і критеріїв її сформованості та можливості реалізації означеної моделі в сучасній психолого-педагогічній практиці.

1. Бех І. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання / І. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 273 с.
2. Ерасов Б. Социальная культурология / Б. Ерасов. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 591 с.
3. Кононенко Б. Большой толковый словарь по культурологии / Б. Кононенко. – М.: ООО “Изд.-во “Вече 2000”, ООО „Изд.-во АСТ”, 2003. – 512 с.
4. Мацумото Д. Психология и культура – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.
5. Парсонс Т. О социальных системах. – М.: Акад. проект, 2002. – 831 с.
6. Рижанова А. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Рижанова Алла Олександрівна. – Харків: 2004. – 442 с.

Intercommunication of socialization and culture of personality is grounded in the article.

Key words: *culture, socialization, culture of personality.*